

YAPAY KUTSALLIKLAR

POSTMODERN DÖNEMDE KUTSALLIKLARIN
ÖLÜMCÜL SIÇRAYIŞI

Mevlüt ÖZBEN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	13
I. DİN KUTSALLIK(LAR) VE BU ÇALIŞMANIN GEREKÇESİ	17
A. Din ve Kutsallıklar	17
B. Modernlik ve Sonrası	26
C. Bu Kitap Hakkında	34
II. GELENEKSEL TOPLUMLAR VE DÜNYEVİ OLANI	
KUTSALLAŞTIRMAK	41
A. Totem İnancı, Animizm, Büyü, Şamanist İnançlar	42
B. Mitolojik İmgelem ve Kutsallık	53
C. Tanrısız Kutsallık ve Budizm, Erginlenme Ritüelleri, Kan ve Kutsallık	62
D. Savaş, Kutsallık ve Büyük Dinler	68
E. Cinsellik, Kutsallık ve (Büyük) Dinler	77
F. Sonlu Yaşam, Eskatoloji ve Kutsallıklar	96
III. MODERN TOPLUMLAR VE KUTSAL OLANI	
DÜNYEVİLEŞTİRMEK	109
A. Rabelais: “Ortaçağ’ın Gülen Yüzü”	112
B. Rönesans: “Kutsallıkların Kâbusu”	126
C. Ölüm, Ölümsüzlük ve Kıyamet Algısının Dünyevileşmesi	134

D. Cinselliğin Dünyevileşmesi, Dünyevileşen Erillik ve Kadın Bedeni	151
E. Tanrısal Değil Dünyevi!	171
IV. MODERNLİĞİN FARKLI EVRESİ VE KUTSALLIKLARIN ÖLÜMCÜL SİÇRAYIŞI: YAPAY KUTSALLIKLAR	191
A. Farklı Bir Modernlik Evresi.....	193
B. Pardon! Bugüne Kadar Söylenenleri Unutun: Tanrı Varmış! Ama.....	218
C. Kutsallıkların Ölümcül Siçrayışı: Yapay Kutsallıklar	232
1. Paralaks Yarık ve Yapay Kutsallıklar.....	245
2. Tüketim, Dünyanın Yeniden Büyülenmesi, Yapay Kutsallıklar	254
3. Gündüz Düşlerinin Yetişkin Çocuğu ve Yapay Kutsallıklar	264
SONSÖZ	277
KAYNAKÇA.....	283

ÖNSÖZ

Aydınlanma Çağı'nın ve sonrasının hemen hemen bütün toplum felsefecileri, modern toplumun gelişine paralel bir biçimde, *dinin etkisinin gerileyeceğini* ve bunun yerini *rasyonel/seküler* bir anlayışın alacağını iddia etmişlerdir. Hatta Nietzsche çok daha ileri giderek "Tanrının öldüğünü" ilan etmiştir.

Aydınlanma düşüncesinin *ilerleme* fikrine sıkı sıkıya bağlı olan modern birey, *aklını kullanmak* yolunda cesaretlendirilmiş, *tabiatı ve kendi hayatını kontrol edebileceğine* daha çok inanır hale gelmiştir. Elbette bunlara itirazlar da yapılmamış değildir; ancak bu itirazların sesi fazla duyulmamıştır.

Zamanın ruhu, artık, *akıl* ve *bilimi* kullanarak *ilerleme* anlayışı üzerine kurulmuştur. Weber'i izleyerek ifade edersek, ekonomiden kültüre, *rasyonelleşme* modern toplumun en önemli "alâmetifarıkası" haline gelmiştir. Yaşanan dönüşüm, insanların dünyaya bakışını büyük ölçüde değiştirmiş, dine ve doğaüstü güçlere inancın gerilediği ilan edilmiştir. Hatta bazıları tarih vererek, 2000 yılına kadar dinin ortadan kalkacağını iddia etmişlerdir.

Ancak 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Peter Berger, Jose Casanova, David Martin ve Daniel Bell gibi sosyologlar, sekülerleşme tezinin doğru olmadığını dile getirmeye başlamışlardır. Adı anılan sosyologların içinde Peter Berger'ın özel bir yeri vardır. Çünkü Berger, 1960'lı yıllarda sekülerleşme tezinin en sıkı savunucularından biri olmuştur.

Aynı Berger, eski fikirlerini terk ederek, modern dünyanın geçmişten daha az dindar olmadığını ve bugün dünyanın oldukça dinsel bir görünüm arz ettiğini ifade etmektedir. Dinin

gerilemesi olarak adlandırılan şeyin, aslında, sekülerleşmeden ziyade, kurumsallaşmış dinden kaçış olduğunu savunmaktadır.

İnsanların dine ihtiyaç duyduğunu ve dinin her zaman var olduğunu iddia eden Berger'a göre, hayret edilmesi gereken şey, dinin var olması değildir, var olmamasıdır; aşkınlıktan yoksun bir insan varlığının gücü kuvveti ve anlamı yoktur.

Benzer şekilde sekülerleşme tezine olan inancın öldüğünü savunan David Martin'in yanında, dini insanlığın varoluşunu anlamlandıran vazgeçilemez bir deneyim olarak tanımlayan Daniel Bell de, "kutsala dönüş"ün yaşandığını iddia edenler arasındadır.

1980'li yıllardan itibaren toplanan ve dünyanın değerler konusunda en kapsamlı veri kümesini oluşturan Dünya Değerler Araştırması'nın bulgularına dayanarak Inglehart ve Welzel, sekülerleşme tezinin tümüyle yanlışlanmadığını tespit etseler de, seküler/rasyonel değerlerin modernleşmenin nihai boyutu olmadığını iddia etmişlerdir.

Dr. Mevlüt Özben, *Yapay Kutsallıklar: Postmodern Dönemde Kutsallıkların Ölümcül Sıçrayışı* başlıklı bu kitabında, 20. yüzyılın son çeyreğinde "kutsalın dönüşü" ya da "dinin yükselişi" olarak adlandırılan iddiayı sorgulamaktadır.

Dr. Özben'e göre geç modern çağda kutsallıkları kavrayış ve yaşama katışımızda *geleneksel dünya ile önemli bir kopuş* söz konusudur. Bugünkü kutsal ile geçmişin kutsalı aynı değildir. Modern-öncesi toplumlar dünyevi olanı kutsallaştırırken, modern toplumlar kutsal olanı dünyevileştirmektedir.

Žižek'ten mülhem *paralaks* olarak adlandırdığı, tanrısal ve kutsal olan arasında modernlik öncesi ile bir kırılmaya dikkatleri çekmektedir. Kutsallıklar değilse bile, *kutsallıkları kavrayışımız değişmektedir*.

Modern dünyayı *insan yapımı yapay kutsallıkların hâkim olduğu bir çağ* olarak tasvir eden Dr. Mevlüt Özben'in elinizdeki eseri, alanında önemli bir boşluğu dolduran, son derece ufuk açıcı bir çalışma.

Prof. Dr. Veysel Bozkurt

GİRİŞ

Yaşamımızda, deyim yerindeyse, çocukluk çağından çıkmaya benzer şekilde, bir şeylerin değiştiğini sezebildiğimiz bugün, hepimiz, modernliğin bildik yapılarının biçim verdiği bir yaşamın müdevimi olmadığımızın farkındayızdır. Bu farkındalık, modernliğin farklı bir evresini deneyimlediğimiz kendi yaşamlarımızdan da çıkarsanabilir. Ne ki, *değişmemiş gibi* duran tek şey kimi durumlarda hala annelerimiz ve babalarımız veya daha da abartmak istersek, ninelerimiz ve dedelerimiz (atalarımız) gibi bir tutum takınmayı veya davranmayı içeren bir *-miş gibi yapmak*¹ tavrıdır.

-
- ¹ İngilizcede “pretend” sözcüğü ile karşılık bulan *-miş gibi yapmak*, Batı dillerinde oldukça gerilere gitmektedir. Bugün kullanıldığı biçime modernliğin de kendini enikonu hissettirmeye başladığı 17 ve 18. Yüzyıllarda ulaşan terimin, girişimde bulunmak şeklinde bir karşılık bulduğu 15 yy dışında kabul gören karşılıklarını şu şekilde sıralamalıyız:
- i. Öne doğru uzatmak; sunmak (1670)
  - ii. Bir eylemi hukuka taşımak; arz etmek (1690)
  - iii. Kendini herhangi bir karakter olarak öne çıkarmak (1680, kendinle ilgili bir iddia ortaya atmak ve teatral anlamda oyunda, gibi görünmek (1865)
  - iv. Kendini bir şeye sahipmiş gibi göstermek
  - v. Bir hakka sahip olduğunu iddia etmek (18yy)
  - vi. Bahane olarak öne sürmek (18yy)
  - vii. Aldatmak amacı ile bir şeyi öne sürmek (17yy)
  - viii. Niyetlenmek-arzulamak; amaçlamak (18yy). Ayrıntılı bilgi için bkz. *The Shorter Oxford English Dictionary On Historical Principles*, Prepared: William Little, Oxford At The Clarendon Press. Ayrıca kavramın bugün kullanıldığı şekliyle oturduğunun öne sürülebileceği 17 ve 18 yüzyılın toplumsal koşullarının da veya modernliğin

Bu genel tavır içerisinde dinsel olana (kutsallıklara) ilişkin tutumlarımız, din-modernlik arasındaki ilişkinin bugününün sosyolojik bir bakışla ele alınabilmesi bakımından elverişli yollarından biridir. Bu bağlamda, biz, günümüze mâl edilen, dinsel canlanma veya dinlerin yükselişi yazınına da, “İnsanlar, artık, babalarından çok yaşadıkları zamana benzerler.”² önermesinin penceresinden bakarak okumaya çalıştık. İşin içine babalarımız, dedelerimiz, hatta atalarımız girince ortaya uzunca sayılabilecek bir metin çıktı.

Bu metin içerisinde birinci bölümde din, kutsallık, modernlik ve modernlik sonrası gibi kavramların ve durumların tanımlarına kısaca yer verildiği gibi, kitap hakkında da, neden böyle bir çalışmaya gerek duyulduğu ve nelerin amaçlanıp hangi güzergâhın takip edileceğine dair bir ayrıç açılması ihmal edilmedi.

Metnin ikinci ve üçüncü bölümü, çeşitli alanlarda da gözlemlenecek şekilde, bir karşıtlık veya bir kopuş biçimini içerecek –karşılaştırmaya dayalı– bir üslupla ele alındığından, son bölüm de bu kopuşun ya da karşıtlığın sonuçları üzerine temellendirilmiştir. Buna göre anılan karşıtlık, modern öncesi ve sonrasını tanımlama biçimimizi şekillendiren bir zıtlık üzerine kuruludur. Buna göre ilki modern öncesi arkaik ve geleneksel toplumların dünyevi olanı kutsallaştırdığı, ikincisi ise modern

---

yeşerdiği ortamın da –miş gibi yapmak diye ifade edilen tutumun yerleşikliğiyle ilgili olduğu öne sürülebilir. Hatta Greenblatt’a bakacak olursak, o özellikle Rönesans dönemi insanının yaşamını teatral bir oyun olarak görüp oynadığını ve bunu da belli bir otoriteye yaranmak ve böylece bir kimlik edinmek için yaptığını öne sürebilmektedir. Ayrıntılı bilgi için, bkz. Greenblatt, Stephen, *Renaissance Self-Fashioning from More to Shakespeare*, The University of Chicago Press, Chicago, 2005.

² Debord, Guy, *Gösteri Toplumu*, Çev(ler): Ayşen Ekmekçi & Okşan Taşkent, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2006, s. 189

toplumların kutsal olanı dünyevileştirdiği önermeleri ilgili başlıklar altında –ki ikinci ve üçüncü bölümde konunun anlaşılmasına katkısı gözetilerek her iki bölümde de ortak konulara yer verilmeye çalışılmıştır– incelenmiş ve önermenin doğrulanıp doğrulanmadığı metin içerisinde sınanmıştır.

Son bölümde kitabın, din-modernlik ilişkisinin bugününe ilişkin ilgisini ifade etmek seçtiği tema üzerinden canlı tutmaya çalıştığı yapay kutsallıklar, modern öncesi ve sonrasının yarattığı kopuşun sonuçları üzerinden değerlendirilen modernliğin farklı evresine mal edilmiştir. Bu bölümün ve aslında kitabın bütünlüklü vurgusu, modernliğin farklı evresinin kutsallıkları kendi gerçekliğinden değil, kendi gerçekliğine doğru saptırdığı üzerinedir.

İlkinde, yani modernliğin farklı evresinin kutsallıkları kendi gerçekliğinden saptırmadığı ile anlatılmak istenen şey, söz konusu evrenin yarattığı koşulların kutsallıkların kendi gerçekliğinin (sahiciliğinin) içinde yaşayabileceği bir dünya olmaması önermesine dayalıdır. Bu bağlamda temel hipotezimizin farklı ifade ediliş biçimlerinden biri olan, modernliğin farklı evresinin kutsallıkları kendi gerçekliğine doğru saptırdığı ile de, zaten var olması beklenmeyen sahiciliğin *varmış gibi* yapılması üzerinden üretilmesinin açıklanması amaçlanmıştır. Açıkçası, bizi modernliğin bugünü ile din arasındaki ilişkiyi ifade etmede ‘yapay kutsallıklar’ kavramını oluşturmaya ve kullanmaya iten neden de budur. Böylece, elinizdeki kitabın başlığına karşı yöneltilebilecek olan, tüm inanç biçimlerinin ve inanan insanların mukaddeslerinin (kutsallıklarının) hafife alındığı ya da bunlara karşı bir tür saygısızlığın yapıldığı eleştirilerini de bu çalışma en baştan bertaraf etmek istemektedir.

Beck, modernliğin klasik evresinde ayırma, uzmanlaşma, tekbiçimlilik ve anlamlılık, dünyanın hesaplanabilir olmasına çabalama ve her türden belirsizliğin yahut bilinmeyeninin bilinir

kılınmasına yönelik etkin bir tutum hâkimken, modernliğin farklı evresinde yanyanalık, çokluk, belli belirsizlik, bağlamın ve bağlantıların sorgulanması, sentez ve çift değerlilik vardır derken ilk evreyi “ya... ya da...” bağlacıyla, ikinci evreyi ise “hem... hem de...” bağlacıyla eş tutmayı uygun bulmaktadır. Burada “ya... ya da...” ile “hem... hem de...” bağlaçları üzerinden sezdirilmeye çalışılan şey, modernliğe ait iki farklı evrenin ayırt edilmesidir.³

“Ya... ya da...” ile “hem... hem de...” bağlaçlarının modernliğin iki farklı dönemini ifade edebileceğini kabul ettiğimizde, modernliğin öncesi ile sonrası arasındaki kopuşu, konumuz gereği, “ya Tanrı ya da bilim” ikilemiyle dile getirilebilecek bir meydan okumanın tercihen “akıl yolu birdir” anlayışı üzerinden yeniden yapılandırılması olarak da ortaya koyabiliriz. Böylece modernliğin klasik evresi aklın, bilimin önderliğinde ilerlemenin, hatta insanlık için büyük bir sıçrayışın evresidir. Buna karşın modernliğin bugünü, akla ve bilime teslim olmak istemeyen, ilerleme fikrine kuşkuyla bakan ve Tanrı'nın görünmez elini üzerinde hissetmek isteyen bir dünyadır.

“Hem... hem de...” bağlacıyla ifade edilen anlayışın sağladığı olanaklar içerisinde, öncelikle görülene ve görünmeyene birlikte yer açılmak istenir. “Hem... hem de...” yaklaşımının çekiciliğinin temelini, rüştünü fazlasıyla ispatlamış olan aklın gücünden ve bilimin sağlamış olduğu ve ne olursa olsun sırt çevrilemeyen gelişmelerden de vazgeçmeden tanrısal olanın gizemini yakalamamıza ve manevi bir doyuma ulaşmamıza izin vermesi oluşturur.

---

³ Beck, Ulrich, *Siyasallığın İcadı*, Çev: Nihat Ülner, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005, s. 9, 12

KAYNAKÇA

- ADORNO, W. Theodor, *Kültür Endüstrisi: Kültür Yönetimi*, :Çev: Nihat Ünler-Mustafa Tüzel- Elçin Gen, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2008.
- AGAMBEN, Giorgio, *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, Çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.
- AKTAŞ, Cihan, *Bir Hayat Tarzı Eleştirisi: İslamcılık*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007.
- AKYÜZ, Hüseyin, *Kurumlar Sosyolojisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2008.
- ANDERSON, Benedict, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev: İskender Savaşır, Metis Yayınları İstanbul, 1993.
- BAHTİN, Mihail, *Rabelais ve Dünyası*, Çev: Çiçek Öztek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.
- BARTROP P. R. and TOTTEN S., "The History of Genocide", *Teaching About Genocide: Issues, Approaches and Resources*, Ed: Samuel Totten, Information Age Publishing Inc. 2004.
- BATTAGLIA, Anthony, "Helenistik Beden Kavrayışı ve Hıristiyan Toplumsal Etiğindeki Etkisi", *Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet*, Der: Sylvia Marcos, Türkçesi: Sibel Özbudun-Balkı Şafak-İlker Çayla, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2006.

- BATUK, Cengiz, *Tarihin Sonunu Beklemek: Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- BAUDRİLLARD, Jean, *Tüketim Toplumu*, Çev(ler): Hazal Deliceçaylı-Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, 2 Baskı, İstanbul, 2004.
- BAUDRİLLARD, Jean, *Baştan Çıkarma Üzerine*, Çev: Ayşegül Sönmezay, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005.
- BAUDRİLLARD, Jean, *Simülakrlar ve Simülasyon*, Çev: Oğuz Adanır, Doğu-Batı Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2008.
- BAUMAN, Zygmunt, *Postmodern Etik*, Çev: Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.
- BAUMAN, Zygmunt, *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, Çev: Nurgül Demirdöven, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.
- BAUMAN, Zygmunt, *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri*, Çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.
- BAUMAN, Zygmunt, *Modernlik ve Müphemlik*, Çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003,
- BAUMAN, Zygmunt, *Bireyselleşmiş Toplum*, Çev: Yavus Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.
- BAUMAN, Zygmunt, *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2006.
- BECK, Ulrich, *Risk Society: Towards a New Modernity*, Sage Publications, London, 1992.
- BECK, Ulrich, *Siyasallığın İcadı*, Çev: Nihat Ülner, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005.
- BERCÉ, Yves-Marie, *Modern Avrupa'da Ayaklanmalar ve Devrimler*, Fransızcadan Çev: Muna Cedden, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

- BERGER, P.L.-Berger, B.-Kellner, H., *Modernleşme ve Bilinç*, Çev: Cevdet Cerit, Pınar Yayınları, İstanbul, 1985.
- BERNAUER, James W., *Foucault'nun Özgürlük Serüveni*, Çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.
- BLOCH, Ernst, *Umut İlkesi Cilt 1*, Çev: Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- BORA, Aksu, *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- BOURDIEU, Pierre, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Trans: Richard Nice, Harvard College and Routledge, 1984.
- BOURDIEU, Pierre, *Masculine Domination*, Stanford University Press, Stanford, 2001.
- BRUCKNER, Pascal, *Masumiyetin Ayartıcılığı*, Çev: Hamdi Tuncer, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Cilt: 22, Milliyet Yayınları.
- CAMPBELL, Joseph, *Batı Mitolojisi: Tanrının Maskeleri*, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 2003.
- CHALK, Frank, "Redefining Genocide", *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*, Ed: George J. Andreopoulos, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, Pennsylvania, 1997.
- CHAWLA, Janet, "Hint Dinsel Geleneklerinde Kadın Bedeni ve Toprağın Birlikteliği: Tohum, Toprak ve Tahılın Cinsiyetlendirilmiş Temsilleri", *Bedenler Dinler ve Toplumsal Cinsiyet*, Çev(ler): Sibel Özbudun-Balkı Şafak-İlker Çayla, Ütopya Yayınları, Ankara, 2006.
- CLAVÉ, Salvador Anton, *The Global Theme Park Endustry*, Cabi, UK, 2007.

- COHN, Norman, "Zaman Nasıl Tükenmektedir", *Kıyamet Teorileri ve Dünyanın Sonları*, Editör: Malcolm Bull, Çev: İbrahim Şener, İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2005.
- CONDORCET, *İnsan Zekasının İlerlemeleri Üzerine, Tarihi Bir Tablo Taslağı*, Çev: Oğuz Peltek, Maarif Matbaası, Ankara, 1944.
- CORM, Georges, *21. Yüzyılda Din Sorunu*, Çev: Şule Sönmez, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- COX, James L., *Kutsalı İfade Etmek: Din Fenomenolojisine Giriş*, Çev: Fuat Aydın, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- COWARD, Harold, "Beden ve Üreme Sağlığı Konusunda Hindu Görüşleri: Etik Konular", *Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet*, Çev(ler): Sibel Özbudun-Balkı Şafak-İlker Çayla, Ütopya Yayınları, Ankara, 2006.
- CRAİB, Ian, *Hayal Kırıklığı*, Çev: Aylin Onacak, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÇELEBİ, Nilgün, *Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları*, Sebati Ofset, Konya, 1990.
- ÇİĞDEM, Ahmet, *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.
- Çirkin Ördek Yavrusu, Der: Bayram Özcan, Resimleyen: Vildan Öner, Ünlü Yayınları, İstanbul, 2008.
- DAVİSON, Andrew, *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*, Çev: Tuncay Birkan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- DEBORD, Guy, *Gösteri Toplumu*, Çev(ler): Ayşen Ekmekçi & Okşan Taşkent, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2006.
- DE LAMARTİNE, A., *İmparatorluk Yolu: Türkiye Tarihi 2. Cilt*, Hazırlayan: M. R. Uzmen, Tercüman 1001 Temel Eser, (Tarihsiz).

- DELANEY, Carol, *Tohum ve Toprak*, Çev(ler): Selda Somuncuođlu-Aksu Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- DEMİRKENT, Işın, "Haçlı Seferlerinin Mahiyeti ve Başlaması", *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhü Semineri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1997.
- DEMİR, Ömer- ACAR, Mustafa, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 1993.
- DESMOND, William, *Is There a Sabbath for Thought?: Between Religion and Philosophy*, Fordham University Press, USA, 2005.
- DESROCHE, Henri, *Jacob and the Angel*, University of Massachusetts Press, 1973.
- DİDEROT, *Filozofça Düşünceler*, Çev: İsa Öztürk, Çan Yayınları, İstanbul, 1963.
- DOCKER, John, *Postmodernism and Popular Culture: A Cultural History*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
- DONOVAN, Josephine, *Feminist Teori*, Çev(ler): Aksu Bora- M. Ağduk Gevrek-Fevziye Sayılan, İletişim Yayınları İstanbul, 1997.
- DOUGLAS, Mary-ISHERWOOD, Baron, *Tüketimin Antropolojisi*, Çev: Erden Atilla Aytekin, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.
- DURKHEİM, Emile, *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, Çev: Fuat Aydın, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005.
- DURKHEİM, Emile, *Toplumsal İşbölümü*, Çev: Özer Ozankaya, Cem Yayınevi, İstanbul, 2006.
- EDLES, Laura Desfor, *Uygulamalı Kültürel Sosyoloji*, Çev: Cumhur Atay, Babil Yayınları, İstanbul, 2006.

- ELİADE, Mircea, *Demirciler ve Simyacılar*, Çev: Mehmet Emin Özcan, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2003.
- ELİADE, Mircea, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, Çev: Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınları, 3. Baskı, Konya, 2004.
- ELİADE, Mircea, *Dinler Tarihine Giriş*, Çev: Lale Arslan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003.
- ELİADE, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt:1*, Çev: Ali Berktaş, Kabalcı Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2007.
- ELİADE, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt: 2*, Çev: Ali Berktaş, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2003.
- ELİADE, Mircea, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, Cilt: 3*, Çev: Ali Berktaş, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2003.
- ELİADE, Mircea, *Mistik Hint Erotizmi*, Çev: Renan Akman, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2004.
- ELİAS, Norbert- JEPHCOTT, Edmund, *The Loneliness of the Dying*, Trans: Edmund Jephcott, Continuum International Publishing Group, New York-London, 2001.
- EMERSON, Caryl, *Rethinking Bakhtin*, Northwestern University Press, USA, 1989.
- ERDEM, Hüsamettin, *Panteizm ve Vahdet-i Vücut Mukayesesi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- ERHAT, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 4. Basım, İstanbul, 1993.
- EVOLA, Julius, *Modern Dünyaya Başkaldırı*, Çev: Fevzi Topaçoğlu, İnsan Yayınları, İstanbul, 1994.
- FEATHERSTONE, Mike, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, Çev: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005.

- FİCHTER, Joseph, *Sosyoloji Nedir?* Çev: Nilgün Çelebi, Toplum Yayınları, Konya, (Tarihsiz).
- FİSKEN, Beth Wynne, "The Art of Sacred Parody in Mary Sidney's Psalmes", *Tulsa Studies in Women's Literature*, Tulsa University Press, Vol: 8, No:2 (Autumn 1989).
- FOUCAULT, Michel, *Özne ve İktidar: Seçme Yazılar 2*, Çev(ler): Işık Ergüden-Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005.
- FOUCAULT, Michel, *İktidarın Gözü: Seçme Yazılar 4*, Çev: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007.
- FOUCAULT, Michel, *Cinselliğin Tarihi Cilt: 1*, Çev: Hülya Tufan, Afa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1993.
- FOUCAULT, Michel, *Cinselliğin Tarihi Cilt: 2*, Çev: Hülya Tufan, Afa Yayınları, İstanbul, 1988.
- FREUD, Sigmund, *Totem ve Tabu*, Çev: Niyazi Berkes, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971.
- FREUD, Sigmund, *Uygurluk Din ve Toplum*, Çev: Selçuk Budak, Öteki Yayınevi, Ankara, 1995.
- FUREDİ, Frank, *Korku Kültürü: Risk Almanının Riskleri*, Çev: Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.
- GAZALİ, İmâm-ı, *İhyau'Ulumid'd-Din*, Çev: Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1985.
- GAZALİ, İmâm-ı, *Kur'ân-ı Kerim'de Kıyamet ve Ahret*, Çev: Ömer Beg, İhlas A.Ş. Yayınları, yayın No: 6, İstanbul, 1991.
- GEORGE, Andrew, *The Epic of Gilgamesh: The Babylonian Epic Poem and Other Texts in Akkadian and Sumerian*, Translation: Andrew George, Penguin Classics, 2003.
- GİDDENS, Anthony, *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Stanford University Press, Stanford, California, 1991.

- GİDDENS, Anthony, *Modernliđi Anlamlandırmak*, Çev(ler): Sehat Uyurkulak-Murat Sađlam, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.
- GİDDENS, Anthony, *Modernliğin Sonuçları*, Çev: Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2004.
- GİDDENS, Anthony, *Sosyal Teorinin Temel Problemleri: Sosyal Analizde Eylem, Yapı ve çelişki*, Çev: Ümit Tatlıcan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005.
- GRAVES, R.-PATAİ, R., *İbrani Mitleri: Tekvin-Yaradılış Kitabı*, Çev: Uğur Akpur, Yay Haz: Ömer F. Oyal, Say Yayınları, İstanbul, 2009.
- GREENBLATT, Stephen, *Renaissance Self-Fashioning from More to Shakespeare*, The University of Chicago Press, Chicago, 2005.
- HABERMAS, Jürgen, *İletişimsel Eylem Kuramı*, Çev: Mustafa Tüzel, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2001.
- HALL, Stuart-JACQUES, Martin, *Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen ehresi*, Çev: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- HAMİLTON, Edith, *Mitolođya*, Çev: Ülkü Tamer, Varlık Yayınları, 15. Basım, İstanbul, 2008.
- HAMMER, Joseph Von, *Osmanlı Tarihi Cilt 1*, Çev: Mehmet Ata, Milli Eđitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.
- HANERLİÖĞLU, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 9. Baskı, İstanbul, 1994.
- HARVEY, David, *Postmodernliđin Durumu*, Çev: Sungur Savran, Metis Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2006.
- HAS HACİP, Yusuf, *Kutadgu Bilig*, Çev: R. Rahmeti Arat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 1994.
- HAVİLAND, A. William, *Kültürel Antropoloji*, Çev: Hüsamet-tin İna-Seda ifti, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.

- HOLBROOK, Victoria R., *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, Çev(ler): Erol Köroğlu-Engin Kılıç, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2008.
- HUME, David, *Din Üstüne*, Çev: Mete Tunçay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979.
- JOSEPHINE, Donovan, *Feminist Teori*, Çev(ler): Aksu Boram. Ağduk Gevrek-Fevziye Sayılan, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.
- KARATANI, Kojin, *Transkritik: Kant ve Marks Üzerine*, Çev: Erkal Ünal, Metis Yayınları, İstanbul, 2008.
- KEARL, M. C.-RİNADİ, A., "The Political Uses of The Dead as Symbols in Contemporary Civil Religions", *Social Forces*, Vol: 61, No: 3, University of North Carolina Press, 1983.
- KEEGAN, John, *2500 Yıllık Savaş Tarihi*, Çev: Ali Çakıroğlu, Aykırı Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- KENDALL, Diana, *Sociology in Our Times*, Thomsonwoddward Press, London, 2005.
- KENNEDY, Paul, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, Çev: Birtane Karanakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 1996.
- Kırmızı Başlıklı Kız*, Haz: Şebnem Kanoğlu, Resimleyen: Gülinaz Şafak, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2006.
- KLEİN, Naomi, *No Logo: Küresel Markalar Hedef Tahtasında*, Çev: Nalan Uysal, Bilgi yayınevi, Ankara, 2002.
- KRİSTEVA, Julia, *Ruhun Yeni Hastalıkları*, Çev: Nilgün Tural, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2007.
- KUMAR, Krishan, *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, Çev: Mehmet Küçük, Dost Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2004.
- LARKİN, Katrina, J. A., *The Eschatology of Second Zechariah: A Study of the Formation of a Mantological Wisdom Anthology*, Peeters Publishers, London, 1994.

- LUPTON, Deborah, *Duygusal Yaşantı*, Çev: Mustafa Cemal, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002.
- MALİNOWSKİ, Bronislaw, *Büyük, Bilim ve Din*, Çev: Saadet Özkal, Kabalcı Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2000.
- MALİNOWSKİ, Bronislaw, *İlkel Toplum*, Çev: Hüseyin Portakal, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998.
- MALİNOWSKİ, Bronislaw, *Vahşilerin Cinsel Yaşamı*, Çev: Saadet Özkal, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1992.
- MARDİN, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1990.
- MARKS, Karl, *Kapital, Birinci Cilt*, Çev: Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 2009.
- MATTELART, Armand, *Gezegensel Ütopya Tarihi*, Çev: Şule Çiltaş, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005.
- MCGRATH, Alistair E., *Christian Theology: An Introduction*, Blackwell Publishing, 4. Edition, 2006.
- MERT, Nuray, *Laiiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.
- MORAN, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- MORRİS, Brain, *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*, Çev: Tayfun Atay, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- NORRİS Pippa- INGLEHART Ronald, *Sacred and Secular*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- OUTRAM, Dorinda, *Aydınlanma*, Çev(ler): Sevda Çalışkan-Hamit Çalışkan, Dost Kitabevi, Ankara, 2007.
- ÖZTİMUR, Neşe, "Feminist Teoride Pierre Bourdieu Tartışmaları", *Ocak ve Zanaat : Pierre Bourdieu Derlemesi*, Der(ler): G. Çeğin-E. Köker-A. Arlı-Ü. Tatlıcan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- PADEN, E. William, *Kutsalın Yorumu*, Çev: Abdurrahman Kurt, Sentez Yayınları, Bursa, 2008.

- PAULSON, Ronald, *Hogart's Harlot: Sacred Parody in Enlightenment England*, John Hopkins University Press, Baltimore, 2003.
- PIRENE, Henri, *Ortaçağ Kentleri: Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, Çev: Şadan Karadeniz, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1990.
- RABELAIS, François, *Gargantua*, Fransızca Aslından Çevirenler: Sabahattin Eyüboğlu-Azra Erhat-VedatGünyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2006.
- REEVES, Marjorie, "Tarihte Geç Dönem Ortaçağ ve Rönesans Dönemlerinde Model ve Amaçlar", *Kıyamet Teorileri ve Dünyanın Sonları*, Editör: Malcolm, Bull, Çev: İbrahim Şener, İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2005.
- RİTZER, George, *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*, Çev: Şen Süer Kaya, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.
- ROBİNS, Kevin, *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası*, Çev: Nurçay Türoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- RONAY, I. Csicsery, "On the Grotesque in Science Fiction", *Science Fiction Studies*, Vol: 29, No: 1, (Mar., 2002).
- RORTY, R.-VATTİMO, G., *Dinin Geleceği*, Der: Santiago Zabala, Çev: Rahni G. Ögdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009.
- QUİGNARD, Pascal, *Cinsellik ve Korku*, Çev: Aykut Derman, Can Yayınları, İstanbul, 2001.
- SAAD, Gad, *The Evolutionary Bases of Consumption*, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., New Jersey, 2007.
- SAGAN, Carl, *Tanrı'nın Kapısını Çalan Bilim*, Çev: Raşit Aşcıoğlu, Altın Kitaplar Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2007.
- SANDARS, Nancy K., *The Epic of Gilgamesh*, Penguin Classics, 1997.

- SARTWELL, Crispin, *Edepsizlik, Anarşi ve Gerçeklik*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- SCHİMMEL, Annemarie, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, Çev: Ekrem Demirli, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 2004.
- Sızıntı Dergisi*, "Ne İdik Ne Olduk", Sayı: 335, Ağustos 2008.
- SUBAŞI, Necdet, *Türk Aydınlarının Din Anlayışı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.
- SWINGWOOD, Alan, *Kitle Kültürü Efsanesi*, Çev: Aykut Kansu, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996.
- SYLVETTE, Giet, *Özgürleşin! Bu Bir Emirdir: Kadın ve Erkek Dergilerinde Beden*, Çev: İdil Engindeniz, Dharma Yayınları, İstanbul, 2006.
- TABUROĞLU, Özgür, *Dünyevi ve Kutsal: Modernlerin Maneviyat Arayışları*, Metis Yayınları, İstanbul, 2008.
- TANİLLİ, Server, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası Cilt: 1, (İlkçağ-Doğu, Yunan, Roma)*, Adam Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2001.
- TANNAHİLL, Reay, *Tarihte Cinsellik*, Çev: Sinem Gül, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.
- TAPLAMACIOĞLU, Mehmet, *Din Sosyolojisi*, İlahiyat Fakültesi Yayınları, III. Baskı, Ankara, 1983.
- The Shorter Oxford English Dictionary On Historical Principles*, Prepared: William Little, Oxford At The Clarendon Press.
- Thema Larousse*, Milliyet Yayınları, 1994.
- TİRYAKIAN, Edward A., "Emile Durkheim", *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, ed: T. Bottomore- R. Nisbet, Yay. Haz: Mete Tunçay-Aydın Uğur, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997.
- TOFFLER, Alvin, *Üçüncü Dalga: Bir Fütürist Ekonomi Analizi Klasiği*, Çev: Selim Yeniçeri, Koridor Yayınları, İstanbul, 2008.

- TOLSTOY, Lev, *Ölüm Manifestosu*, Yayına Haz: Serkan Özburun-S. Neval Şimşek, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1997.
- TOURAİNE, Alain, *Yeni Bir Paradigma*, Çev: Olcay Kunal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- TOURAİNE, Alain, *Başka Türü Düşünmek*, Çev: Mehmet Moralı, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2008.
- TRACY, David, "Public Theology, Hope and the Mass Media: Can the Muses Still Inspire?", *God and Globalization: Religion and the Powers of the Common Life*, v1, Ed(s): M. L. Stackhouse-P.J. Paris, Trinity Press International, Harrisburg, 2000.
- TUĞRUL, Saime, *Ebedi Kutsal Ezeli Kurban: Çok Tanrılıktan Tek Tanrılığa Kutsal ve Kurbanlık Mekanizmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- TAYLOR, Charles, *Modern Toplumsal Tahayyüller*, Çev: Hamide Koyukan, Metis Yayınları, İstanbul, 2006.
- WACH, Joachim, *Din Sosyolojisi*, Çev: Ünver Günay, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1995.
- WEBER, Max, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü*, Çev: Zeynep Aruoba, Hil Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997.
- ZİTSER, A. Ernest, *The Transfigured Kingdom*, Cornell University Press, New York, 2004.
- ŽIŽEK, Slavoj, *Paralaks*, Çev: Sabri Gürses, Encore Yayınları, İstanbul, 2008.